

Hladnoća igre, surovo odbacivanje trećeg i nezainteresovanost za postojanje neigrača podseća na isti takav odnos stvarnosti prema nagonu za igrom, slobodom. Ko, onda, kvari igru? Ko ne razume igru? Ko remeti i prepliće odelenost različitih nivoa stvarnosti? Ko živi igru i igra život? Ko je pobrakao lečiće?

Rastrežnjujuća ravan racionalnog određenja, sa svim argumentima strogog razlikovanja, ovde ne bi mnogo pomogla. Tako funkcionalna intervencija podsetila bi na one uslove dirigovane komunikacije u kojoj čovek stalno udara u granice dodeljene konvencijom odobrene slobode. A to je najmanje igra, taj čin je najviše onemogućava, guši i kvari. Iz takve komunikativne zbilje gde je sve određeno, završeno i umireno, najteže je otici, pobeci u uznenirajuću igru. Ma koliko se naprezali, ostajemo u neverovatnoj, neprepoznatlivoj neslobodi, neigri — *Lažtigr*. U tim uslovima pogled, dodir, gest, mimika, bilo kakav znak — stoje iza neslobode, trebanja, nedostatka koji samo prenosimo u drugu sferu. Raznovrsne mogućnosti povratka u zajednicu se previđaju, poništavanje oslobođene odvojenosti zrači neslobodom, neautentičušću i ograničavanjem.

Koji bi bili uslovi komunikacije otvorene za novo? Novo je već, u uslovima društvene komunikacije, imalo svog nosioca i novost je rasprostrta u postojećem. S tako svahćenom doživljenom komunikacijom i igračima oblikovanim u njoj, i igra gubi od svoje metaforične čistoće i idealne ontološke izvedenosti. Igrana ljudima i sama tripti pritisak neslobode, koji deformiše njenu bit. Potičnjava se ograničenim moćima društva, preuzima neke obrasce, oponaša red i stupa u službu iracionalne vere u autoritet najboljeg, najveštijeg; usavršava hijerarhiju, neguje antagonizam; ne opire se izmišljenom vrednovanju i pristaje na lažne veličine. Takva igra je lažna. Puna kvarigre. To je kraj igre. Takva igra je loša kočija za beg iz mukotrpne realnosti. Iluzija osvojene slobode, nadmašene sudsbine, rasplinjava se već na početku. I igra koja se hoće predstaviti strategijom opstanka u društvu, u uslovima društvene neslobode i stešnjenoći, još uvek je varka. Ona samo otkriva i pokazuje svu nemogućnost i nemoć igre da izazove neophodnu promenu. Kada sloboda već postoji u društvu, tada je ostvarena i društvena stvarnost igre. Sloboda je uslov igre i njen posebni atribut. Kada igra određuje kvalitet društvenosti, sloboda je već uveliko njena društvena stvarnost. Ovakvo, kad zaokuplja na igru obolelog, od igre zavisnog čoveka, ona simulira moć društveno neosvojive slobode i prikriva društvenu nemoć igrača.

U društvu koje previda raznovrsnost, prigušuje posebnosti, utičava buku i bes nečijeg postojanja, utopiski je pred igru postavljati zahteve za društvenom promenom. Igre s vlašću i igre kao radikalizovani oblici neslaganja različite su od stvarne moći pružanja otpora vlastima i birokratiji. Uz određenje politike kao Igre na slobodu i borbe za slobodu igre, i to je moguće. Bar ontološka konцепција igre to ne isključuje. Ali, nespretno smo doveli igru do onog što ona nije htela niti je spremna da bude. Igi smo podmetnuli revoluciju. Kolektivne činove razaranja starih i stvaranja novih društvenih svetova pripisali smo igri. A to je previše. Igra koja hoće ono što ne može, koja hoće da bude nadmoćna društvenom svetu, nije antropološka igra. I komunikacija koja pretenduje da obeleži početak i kraj svekolikog postojanja razlikuje se od svoje prirode. Tako i mi ovde izričemo kraj naše analogije. Videli smo, ili smo bar hteli pronaći, isto u različitome. Ako je igra u osnovi sveta, može li se tako šta tvrditi i za komunikaciju? Mogu li tako odeljene, nepotpune odredbe bita u osnovi sveta, a da tako nastao svet ne liči na svoju osnovu? Može li biti svet samo sloboden? Čemu i zašto igra tada? Niti igra koja ne komunicira može biti u osnovi društvenog sveta, niti komunikacija oslobođena od igre. Ako se to ipak dogodi, videli smo, lako je prepoznati njeno odsustvo u ukćenoj grimasi njegovog preozbiljnog lika.

igra i vaspitanje

manojlo broćić

Platonovu izjavu da su igra i vaspitanje »najozbiljnije stvari«, možemo smatrati ne samo izrazom prvog dubljeg antropofilosofskog viđenja igre i vaspitanja uzetih posebno, već i prvim razvijenim viđenjem uzajamnog odnosa. I praktični život slobodnih Hellenovih odvijao se u tom znaku. Najozbiljnije se pokušavalo (i u tome se umnogome uspevalo) da se život igra i igra živi; ulaganji su veliki naporci da se onemogući dublja razlika između »biti« i »igrati«; vaspitanje i igra su se tražili i mahom nalazili kao dve strane jedinstvene pojave; igra je (naročito u Atini) više bila cilj nego sredstvo vaspitanja, itd. Istini za volju, valja reći da sve to nije bilo slobodno od određenih utilitarnih društvenih motiva, čime se delimično ugrožavala komponenta slobode, kako u vaspitanju tako i, naročito, u igri.

Danas, pak, iako se do obrazovanja kao dela vaspitanja mnogo drži, ukupna situacija vaspitanja i igre je u praksi života bitno drukčija i umnogome suprotna starogrčkom iskustvu. Promenili su se i igra i vaspitanje, i to ne samo kao posebne pojave, već i njihov uzajamni odnos. Tako danas igra i vaspitanje nisu više čak ni bliski poznanici, a kamoli najbolji prijatelji.

Negativna linija razvitka naročito se ispoljila u domenu igre. Od aktivnosti svojstvene celine života svedena je na aktivnost dece (aktivnost za decu). Kod dece najnižeg uzrasta igra i danas nosi odlike relativno slobodne aktivnosti. Međutim, kada je reč o deci školskog uzrasta, nastoji se da, ukoliko je uopšte ima, bude pukli instrument raznih vaspitnih i drugih svrha. O kakvoj je degradaciji reč govoriti nam već i sam podatak da se u savremenoj civilizaciji deci mahom ne priznaje svojstvo punе ljudske vrednosti. Od najlepše strane života igra je dospela do sredstva za kompenzaciju negativnih efekata »ozbiljnog rada. U novije vreme postala je i izuzetna vrednost tzv. kulturne industrije, tačnije rečeno, veoma efikasno sredstvo za ostvarivanje velevlasti profita.

Pokušaji da se obnavljanjem olimpijskih (i dionizijskih) igara ostvari život igre sada i ovde, i za većinu ljudi, gube se u tamnom viljetu grube utilitarnosti — materijalne, političke, prestižne i mnogih drugih, njima sličnih i od njih različitih. Zašto? Zato jer između biti igre i aktivnosti koju karakteriše spoljna svrhovitost postoji duboka protivrečnost koja se samo u nekim slučajevima može delimično ublažiti, pa i to ne bez štete po slobodu kao glavnu vrednost svake prave igre.

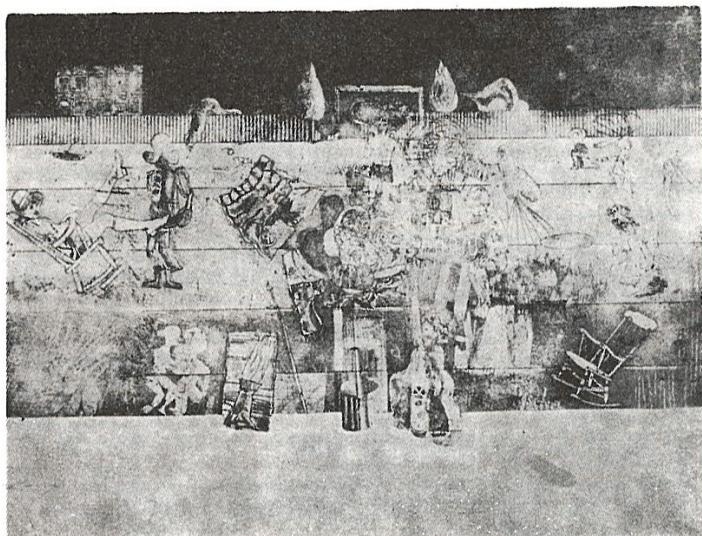
Ako stvari zaista tako stoje, valja se pitati — nije li današnja kultura izgubila suštinsku vezu s igrom kao korenskom osnovom kulture uopšte. Na to pitanje upućuju i podaci do kojih je Huizinga došao u svom, koliko sveobuhvatnom toliku i produbljrenom, istraživanju pojave igre. Naime, po njemu, »... kultura malo pomalo potiskuje igrački sastojak u pozadinu.«

Paradoks je utoliko veći jer je i najvrednija misao novije istorije neumorno i bezmerno prizivala igru životu, odnosno život igri.

Tako Kant vidi igru kao tvorbeni elemenat u procesu stvaralaštva. Za Hegela je igra ono što je »jedino ozbiljno i ujedno najplemenitije«. Za Silera je ona vid čovečnosti. Marksova kritika građanskog društva ukazuje na činjenicu da kapitalizam onemogućava radnika da svoj rad doživi »kao igru svojih vlastitih telesnih i duhovnih mogućnosti«. Zato će on i biti zaokupljen istraživanjem uslova potrebnih da bi se zasnovala »umetnička proizvodnja«, odnosno pokušavaće da upravo igrom ublaži suprotnost između rada i slobode. Po Nićeu, igra je ono što čoveku omogućava da se smeje olimpijskih bogova, odnosno ona je način samostvarenja čoveka (i ključni pojam univerzuma), itd. Na tragu ove misaone orientacije tražiće se i nalaziti i mnogi drugi vremenski nam bliži mislioci: Huizinga, Kajoa, Gadamer, Fink, Hajdeger, Akselos, Garodi i mnogi drugi. Svi su oni, poslužimo se Garodijevim izrazom, videli u igri najvredniju molitvu za vreme sadašnje.

Ukazujući na paradoksalnu situaciju igre imali smo, dabome, u vidu situaciju igre kao samociljne, slobodne ljudske aktivnosti.

Obnavljanje jedinstva igre i vaspitanja, jedinstva u kojem će igra pre i više biti cilj nego sredstvo vaspitanja, moguće je samo na osnovu dublje analize okolnosti koje su opredelile postojeću antisudbinu igre. U tom kontekstu interesantno je osvrnuti se i na začetak one misaono-teorijske orientacije koju danas prepoznajemo kao viđenje igre u njenoj užoj instrumentalno-

-utilitarnoj funkciji. I tu se, kao i u većini drugih slučajeva, moramo vratiti starogrčkom iskustvu.

Kao što su Platonove ideje o igri bile misaono ishodište za pomenute i druge istraživače koji su govorili u slavu igre, tako je i Aristotelovo viđenje igre poslužilo kao misaoni osnov usko utilitarnog i njemu sličnog poimanja igre. Iako se u dilemi rad-dokolica opredelio za dokolicu (videći je kao samosvrhovitu delatnost kojom se postiže blaženstvo) na igru je gledao kao na delatnost koja »postoji radi odmora«, na nešto što »služi kao lek«. Tako je ovaj filozof racionalne prakse umnogome potkresao krila Platonovim idejama o igri i vaspitanju, koje se, ako na njih ne gledamo očima dogmatički usmerene pedagogije i politikologije, zaista čine dubljim i vrednjim.²

Ali, iako od ogromne važnosti za samu praksu života, njihove ideje nisu bile glavni činilac promena u biću igre i vaspitanja. Valja nam bliže istražiti realne procese opštih društvenih promena i unutar njih tražiti odgovor na pitanje o kojem je reč. Relacija homo faber-homo ludens je, nema sumnje, bila i ostaje ključna, i to ne samo za problem o kojem se ovde radi, već, ukoliko igru pojmišimo kao čin i način stvaralaštva, onda i za sveukupnu istoriju čoveka i njegovog sveta.

Vezujući igru za stvaralaštvo i slobodu ujedno smo ukazali i na potrebu da se, sada i u budućnosti, igra što više učini ciljem a što manje sredstvom vaspitanja. Razume se, ne može se odbaciti ni ovo drugo, njena određena instrumentalno-utilitarna iskazivanja. Međutim, po svom bitnom smislu i značenju igra je fundamentalna vrednost i dobro bi bilo da se u ovoj drugoj ulozi iskazuje samo tamo i toliko, gde i koliko to zahteva dijalektika odnosa cilja i sredstva. To i ništa više. Ako bi se problem tako postavio, otpale bi i mnoge igre i igrarije koje predstavljaju talog na biću igre kao slobode. Ne bi otpale samo porobljivačke ratne igre, već i brojne igre formalnih i neformalnih društvenih grupa i institucija uperenje protiv mnoštva ostalih životnih interesa drugih ljudi. Otpale bi i razne igre na sreću, razna profesionalna takmičenja i mnoge druge igre s vatrom koje se danas masovno upražnjavaju. Otpala bi i potreba da se čoveku nude razne nazovi igre kao naknada za sve ono što mu se uskraćuje.

Igra, kao aktivnost koja nalazi svrhu u samoj sebi, omogućava čoveku-igraru da se igra iz same radosti igranja. I to je upravo ono što široko otvara vrata čoveku kao subjektu, njegovim autentičnim ljudskim mogućnostima, dajući im šansu da se razviju i iskažu u zbilji koja može da ima vrednost dobra što krasiti život. U takvoj situaciji, analitičari igre su to opravdano primetili, centar vaspitne se nalazi u srcu čoveka.

likovni prilozi na stranama 258, 269, 271, 274 i 298 grafike borivoja popržana

Nije nam namera da se zalažemo za čarolije bezbrižne igre da bismo time kompenzirali nedaće otuđenog rada. Ne to, iako i to ima svoju određenu vrednost. Problem je i dublji i teži, potreba je važnija, a i mogućnosti su veće. Zato se može i mora govoriti o tome da se igrom afirmiše čovekova slobodna delatna egzistencija, koja će kao takva značiti potiranje čovekove osovske izgubljenosti, brojnih tegoba bezličnog života, raznih nedaća ohladene životne svakidašnjice, itd. Posebno treba istaći značaj slobodne igre za prevazišlaženje podvojenosti između duše i tela, koja nam, potekla iz hrišćanstva, uskraćuje mnoge radošti, zagorčava brojna iskustva, osiromašuje nas za mnoge ljubavne igre, onemogućava nam univerzalno očevećenje...

Kao slobodi i stvaralaštву bliska delatnost, igra je i vid dubokog samorazumevanja čoveka.

Igra je svojom autonomnom prirodom usmerena protiv vertikalnosti kao životne filozofije. Njenim uvođenjem u život škole došli bi u pitanje, a valja se nadati i ubrzo nestali, mnogi tradicionalni školski rezervi: i opredeljenost za gotove istine, i pretpostavljanje znanja mišljenju, i ocenjivanje, i školsko zvonce, i razredno-časovni sistem, i mnogo čega drugog što je čini ideo-loškim bastionom vertikalnog i zatvorenog životnog iskustva.

Igra je vaspitanje i time što negira statičnost i uspostavlja dinamiku kao univerzalni princip postojanja. Za starije, koji su izgubili sposobnost da drugiju s promenom, igra se, dakle, javlja kao realna mogućnost ponovnog osvajanja vrednosti mladosti.

Igra je najprirodniji susret čoveka s prirodom. Igrajući se u njoj i s njom, otkrivamo logos i njenog i svog života. Prava igra s prirodom neće nas odvesti na put grubog izrabljivačkog odnosa prema vrednostima prirode. Pre će nas uputiti na trajno saradničko druženje u kojem ćemo se, slobodni od antropocentrizma, tražiti i nalaziti kao bića univerzuma. Čovek velegradske civilizacije, u igri koja se ostvaruje u izvornoj prirodi, ima veliku šansu da sačuva i razvije svoju fizičku, pa i duhovnu samobitnost.

Igram se osvaja lepota. Zato je estetsko vaspitanje nezamislivo bez igre. Lepo se osvaja i živi na širokoj skali igre — od plesne ritmike i muzike do ritmike jezika. Kada je reč o otuđenom jeziku, kakvim naš današnji jezik ubrzano postaje, igrom se može i protiv njega kao sredstva kojim se život krovotvari.

I moralno vaspitanje je višestruko utemeljeno u biću igre. Igram se ne iskazuje samo čovekova slobodna volja, istrajnost i slično, već i unose mnoge norme u ličnost. Zahtev za fer igrom je norma koja izvire iz biti same igre. Pas u igri nikada neće svom saigraču odigrasti uvo. Neće ni čovek, u igri koja je slobodna od spoljne utilitarne motivacije (materialne, prestižne i dr.).

Integrativna funkcija igre izražena je i na nivou igre kao biološke pojave. U ljudskom društvu to je još naglašenije.

Igra je u početku svoje istorije doziv bogova. Danas, pak, ona je opoziv bogova. Primitivni čovek, igrajući u slavu bogova, nastao je da ih odobrovolji da mu pomognu, kako bi probio gvozdjeni obruč životne nužnosti. Kasnije je otkrio da je upravo igra najbolje sredstvo za ostvarenje tog zadatka. Igra je detronizacija božanske moći onako i onoliko, kako i koliko je afirmacija moći čoveka, igrajućeg subjekta. Razume se, nije u pitanju samo detronizacija onosvetskih božanskih moći, već, pre svega i naročito, negacija ovozemaljskih i sadašnjih bogova, kojih, znamo, nije ni malo, niti su mali. Šta bi stvaralački neposlušan učenik drugo mogao već da, igrajući se, huli na školske bogove? Dabome, da huli ne da bi postao njima sličan i ravan, već da bi postao i ostao od njih različit, da bi afirmišući svoju sopstvenost uvek priznavao i tuđu, da bi u demokratskoj uzajamnosti uticaja nalazio put i sam za sebe i s drugima za sebe i druge. Ali, bogovi ne borave samo u školi. Prvi bog otac koga treba igrom ubiti jeste sopstveni otac, ukoliko postoji kao bog.

To su samo neki od momenata gde se susreću i prepliću igra i vaspitanje. Mnogi drugi, nepomenuti, ne čine se manje važnim.

Stupajući na teren političke ravni života, valja se pitati da li je i koliko je samoupravljanje način ostvarenja društva kao igračke zajednice.

NAPOMENE:

Saopštenje na XI jugoslovenskom kolokvijumu o slobodnom vremenu mladih, Dubrovnik, februar 1980.

¹ Pitanje definicije igre je tako i toliko otvoreno da se jedva i može upotrebjavati jedinstven pojam igre. Produbljeno raspravljanje o odnosu igre i vaspitanja pretpostavlja ne samo adekvatnu definiciju igre, već i takvu definiciju vaspitanja i obrazovanja a takođe i od strane celine društva jasno određene ciljeve vaspitanja i obrazovanja.

² Učinimo u vezi s tim dve napomene.

Prvo, teza da Platonove pedagoške ideje nose reakcionarno obeležje polazi od njegovog stava da filozofi, tj. umni ljudi, treba da imaju najvažniju ulogu u upravljanju državom. Međutim, pri tome se mahom gubi iz vida da je Platon upravo u znanju, stečenom u aktivnom i dugoročnom vaspitno-obrazovnom procesu, našao kriterijum za izbor upravljača. Time je dakako, mnogo manje reakcionaran nego što su to čisto imovinsko-materijalne preferencije kakvih smo imali i imamo tokom čitavog perioda klase istorije.

Dруго, Platonovo zalažanje za obnavljanje nekih proširenih društvenih vrednosti nije uvek bilo inspirisano usko klasnim motivima, kao što se to često tvrdi. Čini se da je on više bio protivnik »nesredenih novotarija« nego zastupnik zatvorenog iskustva prošlosti.